

el-Eşrefiyyetü'l-Berrâniyye
Dârülhadîsî'nin
cümle kapısı -
Dimaşk /
Suriye

ederken bütün selâtin camilerinde Bu-hârî, Müslim ve Meşârik'teki (Meşâriku'l-enuvâr) hadislerin okutulduğunu söyler ve medrese dışında kaydıyla üç dârülhadîsin adını verir (Seyahatnâme, I, 318).

Dârülhadîsler ya müstakil veya dârülkur'anla müşterek olarak faaliyet gösteriyordu; bazıları ise bir medrese bünyesinde bulunuyordu. Abdülatîf el-Bağdâdî'nin (ö. 629/1231) Musul'da İbn Mu-hâcîr Medresesi'nin alt katında açtığı dârülhadîs medrese bünyesindeki dârülhadîslerle bir örnek teşkil eder. Bağdat'ta kurulan ünlü Müstansırıyye Medresesi'nin ayrı bir bölümü de dârülhadîs olarak planlanmıştır. Medreseye tayin edilen dört müderristen biri "şeyhül-hadîs" idi (Zehebî, s. 6; İbn Kesîr, XIII, 139, 159).

Günümüze ulaşan vakıf belgeleri dârülhadîslerin idaresi hakkında genel bir fikir vermektedir. Dârü'l-hadîsî'l-Eşrefiyyetü'l-Cevvâniyye'de çalışanların başında, İmam Sübkî'nin naklettiği vakfiyesine göre (Fetâvâ, II, 108-115) nâzır adı verilen bir görevli bulunmaktaydı. Nâzırın müesseseyi idare etmek, vakfedilen mülklerin gelirlerini toplayıp gereken yerlere harcamak, dersleri kontrol etmek, maaşları dağıtmak gibi görevleri vardı. Dârülhadîsin imarı, tefrişi, temizliği, aydınlanması ve diğer ihtiyaçlarının temini, bunun yanında vakıf gayri menkullerinde çalışanların geçiminin sağlanması da nâzırın görevleri arasındadır.

Öğretim üyeliği derecelerinin en yükseği olan dârülhadîs meşihatına bilhassa hadis ilminde en üst seviyede olanlar, rivayet ve dirayet ilmini en iyi bilenler tayin edilirdi. Bunların aldığı maaş (aylık 90 dirhem) diğer müderrislerin maaşından fazla idi.

Dârülhadîs mescidinde namaz kıldırma ve şartlarını haiz ise kırâat-i seb'a okutmak üzere bir imam tayin edilirdi. Bazan bu görevi "mukrî" denilen kırâat hocası da yapabiliirdi. Bu takdirde onun

maaşı aylık 60 dirhem olurdu. İmamlık ve mukrîlik için ayrı kişilerin görevlendirilmesi halinde bu para aralarında taksim edilirdi. Mescidde 20 dirhem maaş alan bir de müezzin vardı. Dârülhadîste ayrıca hadis kârii bulunurdu ki kendisi-ne 24 dirhem maaş ödenirdi.

Suriye bölgesi dışından "âli isnad" elde etmek için gelen şeyhler dârülhadîste misafir edilir ve kendilerine her gün için 2 dirhem verilirdi. Ayrıca hadis alma işini tamamladıklarında da 30 dinar alırlardı. Suriye bölgesinden veya Dimaşk'ın içinden olanlara ise daha az ücret ödenirdi.

Hadis öğrencilerinin aylık 8 dirhem olan bursları gayretleri oranında arttırılır, hadis kitaplarından birini ezberleyecek kadar çalışkan olanlar nâzır tarafından ödüllendirilirdi. Hadis dinleyenlere de teşvik için ayda 3-4 dirhem verilmeyle beraber kabiliyetlerine göre bu miktar 8 dirheme kadar çıkabiliirdi. Buna karşılık vakfiyelerde sayıları onla sınırlanmış olan kırâat-i seb'a öğrencilerine aylık 10 dirhem burs verilirdi.

Dârülhadîs kütüphanesindeki kitapları muhafaza etmek, bunları okuyuculara çıkarmak, eserlerin tamiri ve yeni kitap sağlanması için nâzıra bilgi vermek gibi görevleri olan memurun (hâzin) maaşı 18 dirhemdi. Dârülhadîste ayrıca 18'er dirhem maaş alan mürettip ve nakîb denilen görevlilerle 15'er dirhem maaşı olan kapıcı ve iki müstahdem görev yapmaktaydı.

Dimaşk dârülhadîslerinde Şahîhayn, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin sünenleri, Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'i gibi meşhur hadis kitapları yanında fıkıh, tefsir ve kırâat-i seb'a da okutulurdu. Buralarda okuyan öğrencilerin arasına girebilmek için genel eğitim veren medreselerde belli bir seviyeye kadar çıkmak gerekiyordu.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mâce, "Muḥaddime", 17; Hatîb, Târîhu Bağdâd, II, 16-17; İbn Cübeyr, er-Rihle, Beyrut 1980, s. 248; İbnü'l-Esir, et-Târîhu'l-bâhîr fi'd-devleti'l-Atâbekiyye (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Kahire 1382/1963, s. 172; Ebû Şâme, Kitâbü'r-Ravzateyn, I, 23; Zehebî, Târîhu'l-İslâm: sene 631-640, s. 6; Safedî, el-Vâfi, II, 373; İbn Kesîr, el-Bidâye, XIII, 139, 146, 159, 180, 206, 231, 294, 372; XIV, 5; Takıyyüddin es-Sübkî, Fetâvâ, Beyrut, ts. (Dârü'l-Maârif), II, 108-115; Sübkî, Ṭabakât, III, 78, 149; IV, 128, 159, 313-314; İbnü'l-Attâr, Tuḥfetü'l-tâlibin fi tercemeti'l-İmâm en-Nevevî, İskenderiyye 1991, s. 26; Huzâi, Tahricü'd-delâlati's-sem'iyye, s. 80; Makrîzî, el-Hiṭat, I, 195; II, 375; Aynî, Um-detü'l-kârî, Kahire 1392/1972, XX, 208; Sü-

yütî, el-Minhâcü's-sevî ft tercemeti'l-İmâm en-Nevevî (nşr. Ahmed Şefik Demç), Beyrut 1988, s. 34-35; a.m.f., Hüsnü'l-muḥâḡara, II, 262; Nuaymî, ed-Dâris ft târîhi'l-medâris (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 19-122; II, 89-98; İbn Tolun, el-Kalâ'idü'l-cevheriyye ft târîhi's-Şâlihiyye, Dimaşk 1368/1949, I, 130-140; İbnü'l-İmâd, Şezerât, V, 9; Evliya Çelebi, Seyahatnâme, I, 318; X, 232-233; Türkiye Maarif Tarihi, I, 122; Ulmevî, Muḥtaşaru Tenbîh, Dimaşk 1947, s. 15, 24; Abdülkâdir Bedrân, Münâdemetü'l-eṭlâl ve müsâmeretü'l-hayâl, Dimaşk 1960, s. 25-28, 36, 44, 57-58; Nâcî Ma'rûf, Neş'etü'l-medâris, Bağdad 1966, s. 15; a.m.f., Medâris kable'n-Nizâmiyye, Bağdad 1973, s. 7-61; M. Kürd Ali, Hıṭatü's-Şâm, Beyrut 1971, IV, 72, 73; K. A. C. Creswell, The Muslim Architecture of Egypt, New York 1978, II, 80-82, 108-109; G. Makdisi, The Rise of Colleges, Edinburgh 1981, s. 11-23; Ekrem Hasan el-Ulebî, Dimaşk beyne 'aşri'l-Memâlik ve'l-Osmâniyyîn, Dimaşk 1982, s. 80; a.m.f., Hıṭatu Dimaşk, Dimaşk 1989, s. 81; M. Ahmed Dehmân, Fi Riḥâbi Dimaşk, Dimaşk 1982, s. 132-136; Ahmed Çelebi, İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi (trc. Ali Yardımcı), İstanbul 1983, s. 109; Muhammed Accâc el-Hatîb, el-Muḥtaşaru'l-vecîz ft 'ulûmi'l-hadîs, Beyrut 1987, s. 75; N. Elisséeff, "Les Monuments de Nur Ad-din", Bulletin (1949-51), s. 25; J. Pedersen, "Mescid", İA, VIII, s. 51; a.m.f. — [G. Makdisi], "Mad-rasa", EI² (İng.), V, 1126; F. Sezgin, "Dâr al-Ḥadîth", a.e., II, 125; S. Ory, "Dâr al-Ḥadîth", EI² Suppl. (İng.), s. 195-197.

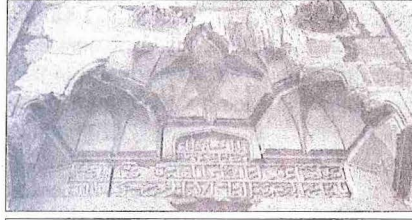
NEBİ BOZKURT

Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar'da Dârülhadîs. Anadolu dışındaki İslâm dünyasında dârülhadîslerin ardarda çoğalmaya başladığı devirler, Anadolu Selçuklu Devleti'nin iki ünlü hükümdarının, I. Alâeddin Keykubad ile (1220-1237) II. Gıyâseddin Keyhusrev'in (1237-1246) iktidarları zamanına rastlamaktadır. Bu iki hükümdar döneminde Anadolu'da pek çok medresenin yapıldığı bilinmektedir. Ancak bu medreseler ve özellikle dârülhadîslerle ilgili yeterli araştırma henüz yapılmamıştır. Nitelikli Anadolu Selçukluları döneminin dârülhadîsleri söz konusu edilirken yalnız Konya İnce Minare Dârülhadîsî'nin ele alınıp arkasının getirilemeyeşi bunu açıkça göstermektedir. Halbuki İnce Minare Dârülhadîsî'nden yaklaşık otuz beş yıl önce yapılan Çankırı Dârülhadîsî bu dönemin en eski dârülhadîs müessesesidir. Günümüzde Taşmescid diye anılan bu müessese, Osmanlı dönemi kaynaklarında Cemâleddin Medresesi (Atâi, II, 231) veya Çankırı Medresesi (a.g.e., I, 184) adıyla kaydedilmektedir. Orijinal kitabesiyle günümüze kadar gelebilen bu dârülhadîs, Selçuklu atabeglerinden Cemâleddin Ferruh b. Abdullah tarafından 640 (1242) yılında yap-

DÂRÜLHADİS

tırılmıştır. Bu tarih, Dimaşk ve Kahire'deki ilk dârülhadislerin ve ünlü Müstansırıyye Medresesi'nin yapılış tarihlerine oldukça yakındır. Altı türbe, üstü dârülhadis olarak yapılan binanın dört satır halinde mermer zemine kabartma olarak sülüs hatla yazılmış bulunan kitâbesinde yapım tarihi ve bânisinin adı açıkça görülmektedir. Çankırı Dârülhadisi Dimaşk, Kahire ve Bağdat gibi kültür merkezlerinde dârülhadislerin yaygınlaşmaya başladığı yıllarda Anadolu'da yine bir başka Selçuklu atabeginin himayesinde aynı müesseselerin kurulduğunu gösterir. Bu bina hatalı bir tanımla bazı literatüre "Çankırı Dârüşşifâsi" başlığı altında veya dârüşşifâ ile irtibatlandırılarak geçmektedir.

Çankırı Dârülhadisi'nden otuz yıl sonra ikinci bir dârülhadis Sivas'ta yaptırılmıştır. Sivas'ta Anadolu Selçukluları devrine ait Şifâiye (616/1219), Burûciye (670/1271-72), Çifte Minareli (670/1271-72) ve Sâhibiye (670/1271-72) olmak üzere dört büyük medrese bulunmaktadır. Bunları konu edinen çalışmalarda eserlerin fonksiyonları anlatılırken umumiyetle Çifte Minareli Medrese dârülhadis şeklinde tanıtılmaktadır (Uzunçarşılı - Rıdvan Nâfiz, I, 113; Baltacı, s. 12). Sivas'ta dârülhadis olarak yapılan medrese Çifte Minareli değil Sâhibiye Medresesi (Gökmedrese) olmalıdır. Zira Çifte Minare'nin dârülhadis olduğunu gösteren bir vesika yoktur; bu tanım Uzunçarşılı'nın, "Vezir Şemseddin Medresesi de denilen ve halk arasında dârülhadis veya Çifte Minare diye mâruf olan bu medrese" (Uzunçarşılı - Rıdvan Nâfiz, I, 113) ifadesine dayanmaktadır. Medrese portalinin alınlığındaki fıkıh öğrenimine dair âyetle (*et-Teube* 9/122) taçkapı ana nişinin sağ ve solundaki mihrâbiyelerin üstündeki yine fıkıh öğrenimiyle ilgili hadislerden hareketle burasının fıkıh ağırlıklı bir genel medrese olduğu söylenebilir. Gökmedrese ise odaların fonksiyonlarına uygun olarak binanın değişik yerlerine yazılmış bazı âyetlerle hadislerden ve Hz. Ali'nin sözlerinden seçilmiş kitâbelerinin yanında dârülkurrâ ve mescidiyle de tam bir dârülhadis hüviyetini taşımaktadır. Bir başka husus da Gökmedrese'nin bânisiyle Konya İnce Minare Dârülhadisi'nin kurucusunun aynı Selçuklu veziri oluşudur. Vezir Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin (ö. 684/1285) her iki şehirde benzer iki müessese kurmuş olması daha mâkul görünmektedir.

Cemâleddin Ferruh Dârülhadisi ve taçkapı kitâbesi ile muarnasları - Çankırı

Anadolu'da tesis edilen üçüncü dârülhadis Konya'daki İnce Minare Dârülhadisi'dir. Vezir Sâhib Ata Fahreddin Ali tarafından yaptırılan bu müessesenin bir sanat şaheseri olan binası günümüze kadar gelmiştir. Kitâbesi mevcut olmadığından yapılış tarihi konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan 675 (1276) ve 678 (1279) yılları gerçeğe daha yakın görünmektedir. Medresenin dârülhadis olarak yapıldığı vakfiyesinden anlaşılmaktadır (Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 813).

Bu dârülhadisten yaklaşık kırk yıl sonra Erzurum'da İlhanlılar tarafından bir başka dârülhadis yaptırılmıştır. Ahmediye Medresesi adıyla bilinen bu eserin 714 (1314) tarihli kitâbesi günümüze kadar gelmiştir. Murat Paşa Camii'nin hemen bitişiğinde bulunan binanın kitâbesinde yer alan, kırk hadis ezberlemenin faziletine dair hadisten binanın bir dârülhadis olduğu anlaşılmaktadır. Kitâbede yapım tarihi ve bânisinin adı da açıkça görülmektedir.

Anadolu Selçukluları devrinde yapılan diğer dârülhadisler hakkında henüz yeterli bilgi elde edilememiştir.

Osmanlı döneminde ilk dârülhadisin I. Murad devrinde (1360-1389) Çandarlı Hayreddin Paşa tarafından İznik'te yaptırıldığı bilinmektedir; ancak bu eserden bugün hiçbir iz kalmamıştır. Öte yandan kaynaklarda, Bursa'da Kale içinde Yerkapı yakınındaki dârülhadis sahasından

bahsedilmiş olması (Şeyhî, III, 144), bu bölgede de devletin kuruluş döneminde bir dârülhadis yapıldığını gösterir.

İlk devir Osmanlı dârülhadislerinin en meşhuru, II. Murad'ın 828'de (1425) Edirne'de yaptırdığı Dârülhadis Medresesi'dir. Bu dârülhadis Osmanlı medrese teşkilâtında bir dönüm noktası oluşturur. Bugün binasından hiçbir iz kalmayan dârülhadisin ilk müderrisi Fahreddin-i Acemî'dir. Tabakat kitaplarının verdiği bilgiler ışığında bu medresenin başlangıcından XVIII. yüzyıla kadarki müderris kadrosunu tesbit etmek mümkündür. Günümüzde ise Dârülhadis Camii, Dârülhadis mahallesi, Dârülhadis caddesi gibi adlar altında ismen de olsa namını sürdürmektedir.

Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra yaptırılan Fâtih Külliyesi bünyesinde dârülhadis bulunmamaktadır. Fâtih muhtemelen, babası II. Murad'ın Edirne'de yaptırıp yüksek bir pâye verdiği Dârülhadis Medresesi'ni ikinci plana düşürmemek için İstanbul'da kurduğu külliyesinde dârülhadise yer vermemiştir. Nitekim bu devirde Edirne Dârülhadisi ile Fâtih Semâniye medreselerinin (Sahn-ı Semân) müderrisleri aynı pâyeye sahip olup her ikisi de günde 50 akçe alıyordu. Bizzat Fâtih Sultan Mehmed, daha sonra kendisine hoca edindiği ünlü âlim Sinan Paşa'yı Edirne Dârülhadisi'ne müderris tayin etmiş (Meccî, I, 194), II. Bayezid de kadrosunu günlük 100 akçeye yükseltmiştir (*a.g.e.*, I, 195). Ancak Fâtih Sultan Mehmed devrinde başka dârülhadislerin yapıldığı görülmektedir. Bursa'da Lutfullah Çelebi Dârülhadisi ile (875/1471) İstanbul'da Vefa semtinde Molla Gürânî Dârülhadis Medresesi (889/1484) bunlar arasındadır (Ayverdi, III, 120, 459-460). Öte yandan muhtemelen daha önce yapılmış olan, fakat varlığından Fâtih devrinde yazdırılan 859 (1455) yılına ait *Tokat Tahrir Defteri* yoluyla haberdar olunan Tokat Kadı Hasan Dârülhadisi ile Mevlânâzâde Dârülhadisi de bu dönemin eserleri içinde zikredilebilir (*İA*, XII/1, s. 405).

II. Bayezid devrinde Amasya'da kurulan Abdullah Paşa Dârülhadisi (890/1485), kitâbesi ve orijinal yapısı ile bugüne ulaşabilmiştir. Sofular Camii diye bilinen, dört hücreli orta seviyede bir dârülhadis olan bu binanın kitâbesinde dârülhadis ibaresi açık olarak görülür. Yavuz Sultan Selim döneminde yapılmış herhangi bir dârülhadis adına rastlanmamıştır.

Kanûnî Sultan Süleyman devrinde dârülhadis sayısında artış oldu. Amasya'da Osman Çelebi (933/1526), Eyüp'te Defterdar Mehmed Çelebi (948/1541), Beyazıt'ta Koska semtinde Papasoğlu (949/1542), İstanbul Vilâyet Konağı civarında Sofu Mehmed Paşa (950/1543'ten önce), Demirkapı'da Mehmed Ağa dârülhadisleri (961/1553'ten önce), Süleymaniye Camii ve Külliyesi bünyesinde bizzat Kanûnî Sultan Süleyman'ın yaptırdığı Süleymaniye Dârülhadisi (964/1557) ve Vefa'da Hüsrev Kethüdâ Dârülhadisi (973/1565 civarı) bu devirde hizmete açılmıştır.

II. Selim döneminde de dârülhadis yapıtırma geleneği sürdürüldü. Bu dönemde II. Selim'in hocası Atâullah Efendi doğum yeri olan Birgi'de, çağdaşı ve hemşehrisi Birgivi Mehmed Efendi'nin ders okutması için Ulucami önündeki yedi hücreli Atâullah Efendi Dârülhadisi'ni yaptırdı (979/1571). Bu devirde tesis edilen Kasımpaşa Kozludere semtindeki Piyâle Mehmed Paşa Dârülhadisi (981/1573) Mimar Sinan yapısıdır. Üsküdar'da vapur iskelesi yakınında zarif görünüşlü Şemsî Paşa Dârülhadisi de (988/1580) Sinan'ın eseri olup binası günümüzde kütüphane olarak kullanılmaktadır. Edirne Selimiye Külliyesi içinde yer alan Sinan yapısı Selimiye Dârülhadisi bizzat Sultan II. Selim tarafından inşa ettirilmiştir (982/1574). Bu dârülhadis, Selimiye Camii'nin kible istikametinde güneydoğu tarafında yer almakta ve bugün Türk ve İslâm Eserleri Müzesi olarak kullanılmaktadır. Evliya Çelebi bu binadan, kurşun kaplı kubbesi ve kâğır binasıyla Edirne'de bulunan dârülhadislerin en mükemmeli diye bahseder (*Seyahatnâme*, III, 449).

Yüksek pâyeli dârülhadislerin yapıldığı III. Murad devrinin başlıca dârülhadis-

Selimiye
Dârülhadisi'nin
Selimiye
Camii
minaresinden
görünüşü -
Edirne

leri şöyle sıralanabilir: Nurbânû Sultan'ın Üsküdar Toptaşı'nda yaptırdığı muhteşem külliyesi içinde yer alan Atik Vâlîde Dârülhadisi (990/1582) (bugün Üsküdar İmam-Hatip Lisesi), III. Murad devri ricâlından Câfer Ağa'nın Eyüp'te Kızıl Mes-cid yakınında yaptırdığı Câfer Ağa Dârülhadisi (990/1582), aynı dönemin önemli şahsiyetlerinden Mehmed Ağa'nın Çarşamba semtindeki Mehmed Ağa Dârülhadisi (993/1585), III. Murad devri vezîriâzamlarından Koca Sinan Paşa'nın Divanyolu'ndaki Sinan Paşa Dârülhadisi (1001/1592-93), Osmanlı şeyhülislâmlarından Zekeriyâ Efendi'nin Sultan Selim Camii yakınındaki Zekeriyâ Efendi Dârülhadisi (1001/1592-93'ten önce).

Sultan III. Mehmed'in Vefa'da babası III. Murad adına yaptırdığı Hâkâniye Dârülhadisi ile (1003/1595'ten önce) Sultan I. Ahmed'in meşhur külliyesi içinde yer verdiği Sultan Ahmed Dârülhadisi de (1026/1617) kendi devirlerinde yapılan yeni müesseselerdir.

IV. Mehmed'in kırk yılı aşan saltanatı döneminde, çeşitli iç bunalım ve karışıklıklara rağmen dârülhadis tesisinde büyük bir artış olmuştur. Yeni inşa edilen on beşe yakın dârülhadisle öteden beri sürüp gelen uygulama bu devirde tekrar canlandırılmıştır. Osman Efendi (1064/1654), Fudayl Efendi (1064/1654), İbrâhim Ağa (1067/1656), Sinan Ağa (1067/1656), Kurnkapı'da İbrâhim Paşayı Atik (1067/1656'dan önce), Damad (Mehmed) Efendi (muhtemelen I. Ahmed devrinde [1603-1617]), Çemberlitaş'ta Köprülü Mehmed Paşa, Horhor'da Bosnevî İsâ Efendi (1073/1662) dârülhadisleri, Eminönü'ndeki Yenicami Külliyesi içinde yer alan Turhan Vâlîde Dârülhadisi (1074/1663), Çivizâde Efendi (1075/1664), İzzet Efendizâde (1098/1687), Burhan Efendi (1099/1687) ve Çarşıkapı'da Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1102/1690-91) dârülhadisleri bu dönemde yapılan dârülhadislerdendir.

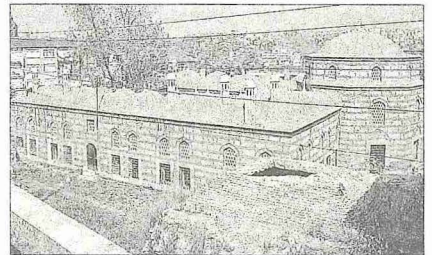
Devletin buhranlı bir dönemi sayılan III. Ahmed devrinde de önemli birkaç dârülhadisin inşa edildiği görülür. Şehzadebaşı Kalenderhâne mahallesindeki Hasan Ağa Dârülhadisi (1119/1707), Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın Çarşıkapı'daki külliye içinde yer alan dârülhadisi (1121/1709), Sadrazam Nevşehirli İbrâhim Paşa'nın Şehzadebaşı Camii yanında yaptırdığı (1132/1720) dârülhadis (bu dârülhadisin açılışıyla ilgili geniş bilgi için bk. *Râşid*, V, 207-209), Edirnekapı dışında Eski Nişancılar'da Çankırlı Mustafa Efendi Dârülhadisi (1132/1720) bu dönemde yeni kurulan dârülhadisleri oluşturur. I. Mahmud devrinde de (1730-1754) Dârüsaâde Ağası Beşir Ağa tarafından Eyüp'te Baba Haydar mahallesinde Nişancılar Yokuşu'nda bir dârülhadis yaptırılmıştır. Daha sonraki dârülhadisler hakkında ayrıntılı bilgi yoksa da inşa teşebbüsleri XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ve XIX. yüzyılda da devam etmiş olmalıdır.

Mimari yönden medreselerle farklı olmayan dârülhadisler, öteden beri ihtisas medreseleri şeklinde değerlendirilmektedir. Ancak başlangıcından itibaren tarihî seyri takip edildiğinde bu ad altındaki bütün medreselerin birer ihtisas müessesesi olmadığı görülür. Çünkü bir şehirde birden fazla ihtisas kurumu pek bulunmadığı gibi taşra yerleşim birimlerinde de ihtisas yapılmamaktadır. Öte yandan dârülhadis binalarının mimari yapısı ve hacim durumları ile müderrislerinin pâyeleri dikkate alınınca da bu müesseselerin hepsinin birer ihtisas medresesi statüsünde olmadığı ortaya çıkar. Nitekim bunların ibtidâisinden âlîsine kadar çeşitli kademelerde örnekleri bulunmakta ve müderrisliğin ilk kademesi olan ibtidâ-i hâric derecesinden son kademesi olan dârülhadis pâyesine kadar her rütbedeki müderrisin ders okuttuğu dârülhadislerin varlığı tesbit

Amasya Abdullah Paşa Dârülhadisi'nin kitabesi

Hacı Beşir Ağa Dârülhadisi - Eyüp / İstanbul

DÂRÜLHADİS

edilmektedir. İbn Asâkir'in ders verdiği Nûriyye Dârülhadisi, İbnü's-Salâh ve Muhyiddin en-Nevevî'nin hocalık yaptığı Eşrefiyye ile muhtemelen Kahire'deki Kâmilîyye ve Bağdât'taki Müstansiriyye dârülhadisleri gibi Anadolu dışındaki bir kısım dârülhadislerle Selçuklular devrinde kurulan Konya İnce Minareli Medrese ve Sivas Gökmedrese dârülhadisleri, Edirne Dârülhadis Medresesi ve İstanbul Süleymaniye Dârülhadisi gibi dârülhadislerin birer ihtisas medresesi olduğu kabul edilebilirse de diğer yüzlerce dârülhadisin bu niteliği taşıdığı söylenemez.

Dârülhadislerde okutulan hadis kitapları meselesi de açıklığı kavuşturulamamıştır. Osmanlı dârülhadislerinde *Şâhîh-i Buḥârî*, *Şâhîh-i Müslim*, *Meşâbiḥü's-sünne* ve *Meşâriḥ* (*Meşâriḥü'l-enuvâr*) okutulduğu şeklindeki değerlendirmeler, daha çok Süleymaniye Külliyesi Vakfiyesi'nin dârülhadisle ilgili bölümünde müderrisin vasıfları sayılırken kullanılan "mesâbiḥ-i pürtâb gibi" ve "meşâriḥ-i âftâb gibi" ifadelerden kaynaklanmış olabilir. Buradaki "mesâbiḥ" ve "meşâriḥ" kelimelerinin birer sıfat olarak mı kullanıldığı, yoksa bu adları taşıyan iki hadis kitabına bir telmihte mi bulunulduğu hususu açık olarak anlaşılmamaktadır. Mevcut belgeler, dârülhadislerde okutulacak kitapların vakıf sahibi tarafından tayin edilmediğini, bu işin müderrislere bırakıldığını göstermektedir.

Dârülhadislerin statüsü ve müderrislerinin kadro dereceleri konusunda da yanlış anlamaya yol açabilecek genel ifadelere yaygın olarak rastlanmaktadır. Resmî statüde en düşük müderrislik kadrosu, ibtidâ-i hâric denilen yevmiye 20 akçelik kadrodur. Bu statüde hizmet veren pek çok dârülhadis bulunmaktadır. Taban-tavan arasında on iki derece farkı bulunan bu kadroların en yükseği ise dârülhadis derecesidir (Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 11 vd., 261 vd.). Nitekim Osmanlı kaynaklarında "tarîk-ı müderrisînin müntehâyî merâtibi olan dârülhadis raddesi" tabiri yaygın olarak kullanılmaktadır (İsmet, V, 90, 204). Bu ifade, bütün dârülhadisler için değil Osmanlı dârülhadisleri içerisinde Edirne Dârülhadis Medresesi ile İstanbul Süleymaniye Dârülhadisi için geçerlidir. II. Murad devrinden Kanûnî Sultan Süleyman'a kadar geçen zamanda Edirne Dârülhadis Medresesi, Kanûnî'den itibaren de Süleymaniye Dârülhadisi Osmanlı Devleti'nin en yüksek kadrolu medresesi, buraların başmüderrisleri de en yüksek rütbeli müderrisler sıfatını kazanmışlar ve

devlet teşrifatında üst sıralarda yer almışlardır.

Dârülhadis müessesesine destek veren ve kuruculuğunu yapan şahsiyetlerin hüviyetleri de dikkat çekicidir. Dârülhadisler başlangıçta Atabeg Nüreddin Mahmud Zengî, el-Melikü'l-Eşref, el-Melikü'l-Kâmil, Abbâsî Halifesi Müstansır-Billâh gibi hükümdar ve halifelerin; Selçuklu döneminde Atabeg Ferruh ve Vezir Sâhib Ata gibi vezirlik rütbesindeki devlet ricâlinin; Osmanlı döneminde de II. Murad, Kanûnî Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed gibi sultanların; III. Murad'ın annesi Atik Vâlide Nurbânü Sultan ve IV. Mehmed'in annesi Turhan Vâlide Sultan gibi padişah annelerinin; Sinan Paşa, Köprülü Mehmed Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Çorlulu Ali Paşa ve Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa gibi sadrazamların ve pek çok şeyhülislâm, vezir, paşa ve ağanın ilgisine ve himayesine mazhar olmuştur. Bu sebeple dârülhadislerin, kurucularının sosyal ve iktisadî seviyelerine uygun bir itibarı vardır.

Vakfiyelerde öteden beri bu kurumlarla ilgili standart bir üslup devam ettirilmiştir. Meselâ *Süleymâniye Vakfiyesi*'nde dârülhadis bölümü için kullanılan "ehâdis-i Nebeviyye ve ahbâr-ı Mustafaviyye naklolunmak için binâ olunan dârülhadis" ifadesi, daha önceki dârülhadis vakfiyelerinde bulunduğu gibi daha sonrakilerde de aynen benimsenmiştir. Bir başka husus da özellikle Süleymaniye'den sonra kurulan dârülhadislerin çoğunlukla külliye bünyesinde miher eğitim müessesesi şeklinde yer almış olması ve yarılarında da dârülkurrâ ile hankah, dergâh veya zâviye adı verilen iki yapının bulunmasıdır. Kaynaklarda sık rastlanan "Üsküdar'da Şemsî Paşa'nın câmi-i şerîfi ve dârülhadis ve hankahı tamam oldukça" (Atâî, s. 484), "Mehmed Ağa'nın inşa eylediği câmi-i şerîf ve zâviye ve dârülhadis hüsn-i hâtime-i hitâm bulduktâ" (a.g.e., s. 464), "Vezîriâzam Ali Paşa hazretlerinin Parmakkapı kurbunda bina eyledikleri câmi-i şerîf, dârülhadis, hankah ve imaret tamam olup..." (Şeyhî, IV, 689; Râsid, II, 266) şeklindeki ifadeler, dârülhadislerle hankahların birbirinden ayrılmaz iki müessese olduğunu göstermektedir.

Halkın eğitilmesinde, birlik ve beraberliğin sağlanmasında hizmet veren eğitim müesseselerinden biri olan dârülhadis yapımına, özellikle devletin duraklama ve gerileme devirlerine girdiği zamanlarda hız verilmesi dikkat çekicidir.

Nitekim din adına terör estiren Kadızâdeliler'e karşı amansız mücadelesiyle tanınan Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın umumi medrese yerine dârülhadis yaptırmaması, benzeri sıkıntılara çare arayan Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın dârülhadis müessesesine yeni bir katkı sağlaması, toplumun Lâle Devri gibi bir şaşkınlık dönemine girdiği sırada Sadrazam Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'nın şehrin en seçkin yerinde üst seviyedeki bürokratların iştirakiyle dârülhadis açması, genel medreselerden ümidini kesen sorumluların çareyi dârülhadislerde aradıklarını düşündürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Süleymâniye Vakfiyesi (nşr. K. Edib Kürkcüoğlu), Ankara 1962, "Dârülhadis" ile ilgili kısım, s. 31-32, 80; *Köprülü Mehmed Paşa Vakfiyesi*, İzmir Millî Ktp., Yazmalar, nr. 634, vr. 15^b-39^b; Taşkoprızâde, *eş-Şekâ² ik*, tür.yer.; Mevdî, *Şekâik Tercümesi*, tür.yer.; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, bk. İndeks; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 318; II, 250; III, 179, 191, 449; IV, 181; V, 431, 449; VI, 169; IX, 641, 781; X, 233-235; Şeyhî, *Vekâiyü'l-fuzalâ*, III-IV, bk. İndeks; Râsid, *Târih*, II, 266; V, 207-209; Ayvansarâyî Hafız Hüseyin, *Camilerimiz Ansiklopedisi: Hadîkatü'l-cevami'* (haz. İhsan Erzi), İstanbul 1987, I-II, bk. İndeks; *Devhatü'l-meşâyih*, bk. Fihrist; İsmet, *Tekmilîtü's-Şekâik*, V, bk. İndeks; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, bk. İndeks; a.mlf. — Ridvan Nâfiz [Edgüder], *Sivas Şehri*, İstanbul 1928, I, 113-116; H. Baki Kunter, *Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd*, İstanbul 1939, s. 27; *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 140-142; Danişmend, *Kronoloji*, I-IV, bk. İndeks; M. Tayyib Okıç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, İstanbul 1959, s. 105-114; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 802-818; a.mlf., *Erzurum Tarihi*, s. 292-296; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I-IV*, bk. İndeks; Himmet Akın, *Aydınöğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, s. 171; Apullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969, I, 110-111, 127-128; a.mlf., *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 172, 178, 179, 184; Zeynep Nayır, *Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmed Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)*, İstanbul 1975, bk. İndeks; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, bk. İndeks; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi V*, s. 8-10; a.mlf., "Köprülü Mehmet Paşa Medresesi'nin Açılışı Hakkında", *KAM*, XVI/1 (1987), s. 20-23; Ali Yardım, *Hadis I*, İzmir 1984, s. 169-177; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 25, 140-148; Zeynep Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul 1988, I, tür.yer.; Yılmaz Önge, "Çankırı Darüşşifası", *VD*, V (1962), s. 251-255; Sadık Cihan, "Les liena de l'enseignement de la tradition et l'importance donne à la science du Hadis à l'époque Ottomane", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, Samsun 1989, s. 1-41; M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne", *İA*, IV, 122; a.mlf., "Tokat", a.e., XII/1, s. 405.

